

נאמנות הרופאים 3

בשני המאמרים האחרונים עסקנו בשאלת נאמנות הרופאים לגבי עניינים שיש בהם השלכה הלכתית, לעיתים מן החמורות שיש. הצגנו מספר סוגיות בגמרא ובדברי הראשונים מהם עולה יחס משתנה לנאמנות הרואים, הנע בין נאמנות מלאה וקבלת דבריהם בשלימות, לבין מבט חשדני יותר הדורש במקרים מסוימים אישוש של החכם להערכת הרופאים, ובמקרים אחרים שולל את ההסתמכות על דבריו של הרופא באופן גורף.

ראינו גם כן, שהדעה הספקנית יותר באשר לנאמנות הרופא צריכה לבאר את ההסתמכות המכרעת שמצינו בהלכה לגבי תענית יום הכיפורים, שם מקשיבים לדבריו של הרופא באופן מוחלט, וביארנו שהטעם הוא משום שרופא יכול ליצור "ספק" לכל הדעות, ולכן, במצב שבו יש ספק פיקוח נפש, אין חולק שהוא נאמן.

במאמר זה נסקור כמה נקודות מתורתנו של רבינו החתם סופר, שהאריך לדון בענין זה בכמה תשובות והעלה יסודות מרתקים.

בתשובה אחת שלו (שו"ת יו"ד סימן קעה), נשאל החתם סופר לגבי אישה שלאחר לידה ראתה ג' פעמים מחמת תשמיש. השואל מספר שסיפרו לו שרופא נכרי מומחה הבטיח שהוא יכול לרפא אותה, ועורך דיון האם ניתן לסמוך עליו. בסוף השאלה, כך ככל הנראה, ציין השואל כי לבסוף נודע לו שהרופא לא אמר כך, אלא רק סיפק אבחנה שהדם אינו מגיע מהרחם אלא הוא ממקור נרתיקי, שאינו מטמא, ומתלבט גם בהקשר זה, האם יש להאמין לו או לא.

בתחילה, מאריך החתם סופר מאוד ביסוד ההלכה של איסור אישה הרואה מחמת תשמיש, דיון שאיננו רלוונטי לנו כעת. לאחר מכן הוא פותח בשאלת נאמנות הרופאים. לאחר שהוא מביא את מחלוקת הראשונים (ראו במאמרים הקודמים), הוא מביא את דברי כמה מהפוסקים שכתבו שהרופאים אינם נאמנים אלא לייצר ספק, ולכן במקרי פיקוח נפש נסמוך עליהם, מה שאין כן בשאר עניינים שיתכן שלא נסמוך עליהם, או לפחות לא במקום שנוכל לבדוק את דבריהם בעצמינו, שאז לא נסמוך על דברי הרופאים אלא נבדוק בעצמינו ורק על זה נסמוך.

על כך מעיר החתם סופר: "אומר אני, הגם כי לדינא מסברא יש לדון כהגאונים הנ"ל דאין להאמין לרופא היכי דאיכא לברורי, מכל מקום לא נראה לי שיהיה זה די באר ישוב קושיית הרא"ש הנ"ל דאין לשון הש"ס מורה כוותיה".

כלומר: כזכור (ראו במאמרים הקודמים), הרא"ש התפלא על הסוגיא בנדה בדף כב, שם הייתה אישה שהייתה מפילה כמין קליפות אדומות, ושאלו לחכמים לדעת האם זהו דם נדות קרוש או שמא אין זה דם, וחכמים שאלו לרופאים, והללו אמרו שמכה יש לה במעיה שמשם מפילה קליפות אלו, ומבואר שם בגמרא שחכמים ביצעו בדיקה מסויימת בכדי לוודא

האם אמנם זהו דם קרוש או משהו אחר. הרא"ש התפלא, שלכאורה מאחר שהרופאים בכל מקרה אמרו שיש לה מכה במעיה, מה אכפת לנו אם יהיו אלו קליפות או שיהיה זה דם קרוש, הרי ההלכה היא שדם היוצא מן הפצע אינו מטמא.

הרא"ש הפנה שאלה זו אל הרשב"א, ולא זכינו למענה על שאלה זו מפיו של הרשב"א או התייחסות נוספת של הרא"ש במענה לשאלה. כפי שסקרנו במאמרים הקודמים, נכתבו מספר תירוצים לקושיא זו. החתם סופר מעיר, שאף שהיו שרצו ליישב את קושיית הרא"ש בחילוק בין מצב שבו יש בחינה שניתן לבצע לבין מצב שבו אין בחינה לבצע, אין בכך בכדי ליישב את הגמרא, שבה משמע אחרת.

לכן, מייסד החתם סופר יסוד גדול ומפורסם בהלכה זו, ונצטט את לשונו:

"והנלע"ד בזה, כבר בארתי בתשובה אחרת, דהיות כל דברי הרופאים אינו אלא אומד הדעת וכמו שכתב "מעיל צדקה" שם, שהם עצמם אומרים כי חכמתם הוא רק עיונית, על כן המה נאמנים על הכלל ולא על הפרט

רצוני, שהם נאמנים לומר "יש בטבע הכליות להוליד חצץ אדום", אבל אינם נאמנים על הפרט, על גוף זה שיש בכליותיה חצץ, כי אולי מחשבותם הטעם [=כלומר, אולי מחשבתם הביאה אותם לידי טעות] לשפוט על גוף זה משפט שקר.

ועתה אשה זו שהפילה כמין קליפות ושערות, ואילו נמי היה נותנים בפורשים ולא נימוחו, בכל זאת לא היינו מחדשים דבר חדש שיש לה שומא, אלא היינו תולים בדם יבש, ואילו היו אומרים הרופאים "גוף זה יש לו שומא", נמי לא היינו מאמינים על גוף פרטי; אך האמינו להם על כל פנים שיש במציאות בעולם שיהיה לאשה שומא שממנה תפיל שערות וקליפות, ובדקו חז"ל ולא נימוחו, על ידי זה היה להם ראייה שאשה זו יש לה שומא, שהעידו הרופאים שיש מציאות בעולם, כן נלע"ד ישוב קושיית הרא"ש עלי נכון בעזה"י¹.

כלומר, מחדש החתם סופר לחלק בין שני סוגים של דברי הרופא:

1. מתן ידע רפואי כללי. כאשר רופא בא ומספר לנו על ידע רפואי כללי כלשהו, כמו בדוגמא של הגמרא בנדה, כאשר הוא בא ואומר – דעו לכם שיש סוג מחלה מסויימת, הגורמת לתסמינים מסויימים, בלי שום קשר למטופל ספציפי, אלא רק הגשת מידע רפואי, הוא נאמן על כך באופן מלא.
2. אבחנה. כאשר הרופא בא ליישם את הידע שלו בכדי לאבחן חולה ספציפי, כאן נפגמת הנאמנות שלו, ואיננו אמורים להאמין שהערכה שלו היא מדויקת. הסיבה

¹ ערכנו את הציטוט בהשלמת קיצורי אותיות והוספת סימני פיסוק וציטוט, וכן הוספת סוגריים אחד לביאור, אך ללא שינוי מהטקסט.

לכך היא שגם על פי דברי הרופאים עיקר התמחותם היא עיונית, כלומר איסוף ידע על החלק הראשון, אבל האבחון שלהם מבוסס רק על אומד הדעת, ולכן אין להאמין להם ללא שנבדוק זאת בעצמנו.

החתם סופר ממשיך ומאריך בתשובה זו לבאר את הדברים, אך תורף חידושו נמצא בדברים אלו שציטטנו. האם בדבריו נוכל להבין את הסוגיא במסכת נדה? לפי דבריו נצטרך לפרש שדברי הרופאים שם היו בגדר של מתן ידע כללי, ועליו האמינו חכמים, ואכן כך מוכרח, מאחר שלמרות שהרופאים אמרו שאישה זו יש לה מכה במעיה, מכל מקום הרי לא ראו את המכה הזו, אלא חז"ל הוציאו מדבריהם שסימפטומים אלו של קליפות אדומות מתאימים לתופעה של מכה, ואת החלק של האבחנה בנוגע לאישה זו אימתו חז"ל על ידי הבדיקה שביצעו, מאחר שעל חלק זה אין הרופאים נאמנים.

רבינו הגר"א וייס שליט"א בתן האם דבריו החתם סופר הללו אינם נסתרים מכמה סוגיות. הסוגיא הראשונה שהוא מביא עוסקת בהלכה המפורסמת שלפיה ההורג את הטריפה פטור. טריפה הוא מי שאינו יכול לחיות זמן ממושך, עקב בעיה רפואית. איך נדע מה היה מצבו של אדם זה? הרמב"ם (הלכות רוצח ב, ח) כותב: "וכל אדם בחזקת שלם וההורגו נהרג עד שיוודע בודאי שזה טריפה ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו דבר אחר".

לכאורה, אנו מוצאים כאן נאמנות של הרופאים לספק אבחנה על אדם ספציפי, ולא רק לתת ידע רפואי כלשהו, ושלא כדברי החתם סופר. אמנם, מעיר הרב וייס שליט"א, יש לדחות את הראיה בשתי דרכים. ראשית, ייתכן שעל עצם הימצאות המכה אצל הנרצח ידענו מפי עדים אחרים, ורק שאלנו את הרופאים ידע כללי, האם נוכחות של מכה כזאת מאפשרת לאדם לחיות זמן רב או לא.

שנית, ייתכן שגם במקרה זה, בדומה למקרה של פיקוח נפש ביום הכיפורים ובשבת (שם אנו סומכים על הרופאים גם לשיטת החתם סופר, אפילו כשמדובר באבחנה אישית של הפציינט), תקף הטעם שאפילו אם אין הרופא נאמן באופן כללי, מכל מקום הוא נאמן לעורר ספק, ולכן ספק פיקוח נפשו דוחה את השבת ואת יום הכיפורים, וכמו כן כאן – הספק שמא היה הנרצח בגדר של טריפה מונע את הריגת הרוצח, שהרי ספק שמא היה הנרצח כבר בגדר של טריפה.

ברשות רבינו הרב וייס שליט"א, ייתכן להציע דחיה נוספת:

החתם סופר כתב במפורש, שדעתו היא שאי אפשר לסמוך על אבחנת הרופאים, משום שהיא מתבססת על "אומד הדעת" בלבד. נראה פשוט, שברפואה של ימיהם, האבחנה של רופא על חולה מסויים האם הוא "טריפה" או לא, מתייחס בעיקר לחולי חיצוני שלו, ולא לחולי פנימי

כדוגמת סרטן, ל"ע. אם השערה זו נכונה, אבחנה כזאת, מן הסתם, תתקבל באימון גם לדעת החתם סופר, ומשום שהיא מתבססת על הנראה לעיניים ומגובה בידע הרפואי הכללי – שעליו הם נאמנים – ולא על אומד הדעת בלבד. בנוסף, כל אחד יכול לראות מכה זו, ובכך ניתן למעשה לבחון את דבריהם של הרופאים כדרך שעשו חכמים בסוגיא בנדה.

עוד הוא מביא מדברי הגמרא בגיטין (עב, ב) לענין מי שנתן לאשתו גט בתנאי "אם מתי מחולי זה", ומת, שיש לאמוד אותו האם מת מחולי זה שהיה חולה בו בשעה שהתנה, או מחולי אחר.

מכך מוכח לכאורה, שהרופא נאמן לאמוד את מצבו של החולה אף באבחנה אישית ולא כללית, שהרי נדרשת מלאכת אבחון משמעותית לקבוע מה הייתה סיבת המוות של אדם ספציפי זה.

על ראייה זו, לכאורה, אין לנו דחייה מכל שלש הדרכים שנידונו:

1. אין מי שיכול לדעת דבר זה מלבד הרופאים, ובהכרח שאנו סומכים עליהם על גוף האבחנה על אדם זה.
2. כאן לא יוכלו הרופאים להסתמך על כך שבכח דבריהם להטיל ספק בלבד, שהרי אין מדובר כאן בפיקוח נפש, ואדרבה – מכאן מוכח שאנו מייחסים לדבריהם אמינות מוחלטת שהרי באם יקבעו שאכן מת מחולי זה אנו סומכים עליהם להתיר את אשתו לשוק ואיננו חוששים לאיסור החמור של אשת איש במידה שאבחנתם הייתה מוטעית והגירושין לא חלו.
3. אין כל סיבה לחשוב שמדובר כאן על חולי חיצוני.

לכן, לכאורה דברי החתם סופר מוקשים מסוגיא זו.

עוד יש להעיר לכאורה, שדברי החתם סופר רלוונטיים יותר לתקופתו, שבה כלי האבחון היו מצומצמים ביותר ואכן נסמכו לא מעט על "אומד הדעת" גרידא. כפי שהערנו, מסתבר מאוד שאבחון של מכה חיצונית יהיה מקובל גם לדעת החתם סופר, שהרי אין כאן אלא זיהוי של מכה פלונית שהרופא מכיר מספרי הרפואה שלו, ובחלק זה הרי האמין החתם סופר לרופא.

לכן, מסתבר שבימינו שזכינו שכלי האבחון מפותחים ביותר, הרי שלכל הפחות בדברים בהם האבחון מאפשר לרופא הבנה יסודית של המחלה, הוא יהיה נאמן גם על האבחון ולא רק לתת מידע רפואי כללי. כך למשל במקרה של הגמרא בנדה, כאשר הרופאים אמרו שאשה זו מכה יש לה במעיה, מובנים דברי החתם סופר שאין כאן יותר מאשר הערכה בעלמא, ולדעתו אין להאמין להם; אך בימינו אישה כזאת תיבדק באמצעים שונים לבדוק מדדי דלקת, היא תעבור הדמיות שונות, ולבסוף יהיה ביד הרופאים מידע ברור המבוסס על מראית העין

ונתונים מוכרעים וחד משמעיים. לכאורה, גם לשיטת החתם סופר, אין סיבה שלא להאמין להם.

ישנם כמובן גם מצבים אחרים שבהם חלק משמעותי מהאבחון נשען על "אומד הדעת", אך נדמה שגם במצבים אלו אין לדמות בין העולם הרפואי בזמנו של החתם סופר, לבין ימינו.

[על החידוש השלישי של החתם סופר, העוסק בשאלה האם ניתן להסתמך על ממצאי מחקרים שבוצעו על נכרים בכדי לקבוע הלכה לגבי מטופלים יהודים, ראו בשולי המאמר הראשון בסדרה זו].